

ISPARTA'DA MUTAFLIK VE SON MUTAF NURİ AKKULAK*

MUTAFLIK IN ISPARTA AND LAST MUTAF NURİ AKKULAK

Mustafa Genç** Noman Öztürk*** Deniz Çeliker****

“Ya okuyup duracan, ya dokuyup duracan”
“Keep reading or keep weaving”

Öz

Isparta geçmişten günümüze önemli bir dokuma merkezidir. 1204 yılında Kılıç Arslan döneminde Anadolu Selçuklularına katılmıştır. 13. yüzyıl başlarında yöreye yerleşen Teke Aşiretine bağlı Türkmenler 1300 yıllarında Hamitoğulları beyliğini kurmuşlardır. Dokuma kültürünü konargöçer aşiretlerden Melli, Sarıkeçili, Saçıkartalı, Karahacılı, Horzumlu, Tüngüşlü, Eskiyyürük, Honamlı, Karakoyunlu, Fettahlı, Tırtar, Karaçakal, Kütüklü aşiretleri oluşturur. Türkmen yerleşimleri ile ilgili kayıtlar bu bölgenin dokuma kültürünü aydınlatabilecek düzeydedir. Isparta dokumaları denince Şark Halı kumpanyasının etkisiyle 19. yüzyıl sonundan itibaren Batı Anadolu dokuma merkezlerinde başlatılan tamamen ticari özellikte desen, ip ve boya renkleri Londra'da belirlenen halılar aklı gelmektedir. Ticari halıların dışında geleneksel halılar, kilimler ve muytab dokumalar da önemli bir konumdadır. Araştırmada Yörükler alanda araştırılmış ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Mutaf dokumanın temel hammaddesinin kıl olmasından dolayı bu dokumalar yaygın olarak yapılmıştır. Isparta ve çevresi Yörük yaşamının yoğun olduğu bir bölgedir. Bu çalışmada Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan Mutaf ile ilgili yaptığımız araştırmalarda birçok belge bulunmuş ve yöreye ilgili olanlar değerlendirilmiştir. Literatür çalışması yapılarak konu ile ilgili çalışmalar karşılaştırılmıştır. Mutaf dokumaların tüm üretim süreçlerinin dokümantasyonu yapılmıştır Isparta mutaf dokumaları, mutaflığın temel hammaddesi kılın kırkımından dokuma oluncaya kadar geçirdiği aşamalar, kullanılan aletler ve Isparta'nın yaşayan son mutafı Nuri Akkulak ile yapılan çalışmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Isparta'nın sadece halılarının değil mutaf dokumalarının da önemli bir yeri olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mutaf, Dokuma, Keçi Kılı, Isparta, Osmanlı Arşivi.

Abstract

Isparta is one of the important centers of weaving. In 1204, during the region of Kılıç Arslan joined the Anatolian Seljuks. At the beginning of 13th century the Turkmens of Teke Tribe settled down in the locality around 1300 and founded the Hamitoğulları Beylik. Weaving tradition belongs to the migrant settlers of Meli, Sarıkeçili, Saçıkartalı, Karahacılı, Horzumlu, Tüngüşlü, Eskiyyürük, Honamlı, Karakoyunlu, Fettahlı, Tırtar, Karaçakal and Kütüklü tribes. The records about the Turkmen settlements provide important information for the weaving tradition. Isparta weaving is based on the Oriental Carpet Company, which started in the western Anatolian weaving centers since the end

Başvuru tarihi:15.10.2017 - Kabul tarihi: 18.12.2017

*Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeler Birimi'nin 4973-Güp-17 Numaralı Gündümlü Projesi Olarak Desteklenmiştir. Destekleri için S.D.Ü. Rektörlüğüne, Bap Komisyonuna ve Yürütücü Prof. Dr. Bilge Hümmüzlü Kortholt'a çok teşekkür ederiz.

**Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı,mustafagencart@gmail.com.

***Öğr. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı.

**** Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı.

of the 19th century. These are completely commercial, with patterns, rope and paint colors set in London. In addition to commercial carpets, traditional carpets, kilims and muytab weavings are also important. In this project Yörüks were studied in the field and documented.

Since the basic raw material of mutaf is the hair, these weavings have been made widely. Isparta and its surroundings is a region where the nomad life is intense. Among the documents in Ottoman Archives of the Prime Ministry many documents were found. The documents related to our region have been evaluated. Studies about this subject have been compared. The production processes of the raw fabrics were documented in detail. Isparta mutaf weaves, the basic raw materials of the mutaf, the stages of weaving, the tools used and the studies on Nuri Akkulak, Isparta's last survivor mutaf were examined and evaluated. It is stated that Isparta has an important place in carpets but also the mutaf weaves.

Keywords: Mutaf, Weaving, Goat Hair, Isparta, Ottoman Archive.

1. Giriş

Türk el dokuma kültürü incelendiğinde başlangıçta ihtiyaçlar için yapılmanın ötesinde derin anlamlar içerdiği de görülecektir. Günümüzün silikon vadisi dehalarına inat; ağıllardaki koyunların yünü kırılarak, yıkanarak, taraklarda taranarak, iğ ve eğirtmeçlerde bükülüp ipe çevrilerek; çok iyi simyacılar inat, bozkırın börtü, böcüsü ve bitkileriyle kınalanarak; boyayı life giydirmenin kitabı yazılıp, Türk milletinin kültür mirası dünyaya hediye edilmiştir. Sürekli yanlarında taşıdıkları ıstar tezgâhlarını tuval yaparak, sıra-sıra dokudukları yarışları ile empresyonizmi, ekspresyonizmi, kübizmi ve modern sanatı kışkırtan dokumalar yapmışlardır. Pablo Picasso Silifke Toroslar'da ki Katran Kuzu yaylasında doğmuş olan bir Yörük olsaydı ne üretirdi? Sorusunun cevabını vermişlerdir. Türk estetiğinin şifreleri yazılı materyallerden çok önce aslında yaylalarda keşfedilen, dokumanın aslında insanın kendini okuması sırrıyla dokunan derin ifadeli biçim ve renklerinde gizliydi.

Osmanlı arşivlerinde ve kaynaklarda mutaf kelimesi, muytab ve muytap olarak kullanılmaktadır. Muytab Farsça bir kelime olup Mu (Kıl) ve Tab (Yapan dokuyan) kelimelerinin birleşmesinden oluşmaktadır. Kelime mutaftan zamanla muytaba dönüşmüştür. Çoğunlukla iki anlamda kullanılmıştır. Bunlardan ilki "keçi kılından dokunmuş örülmüş şey" ikinci anlamı ise; "kıldan çul vs. dokuyan veya satan adam" anlamlarıdır (Sami, 1996:1427). Muytap kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan sanatkâr hakkında kullanılan bir tabirdir. Halk arasında Mutaf, mutafçı şeklinde kullanılır. Farsça olan bu kelime yine Farsça kurallarla birleştirilirdi. Mutaf, Lehçe-i Osmanî'de kıl işleri dokuyan ve diken muytap esnafı şeklinde izah edildikten sonra mutaf işleri olarak da belleme, payvant, kebe, kolan ve gebre gösterilmiştir (Pakalın, 1983:533).

Arşiv çalışmalarında Mutafla ilgili 126 adet belge olduğunu tespit edilmiştir. “Kıldan eşya yapan ve satan muytab esnafı tezgâhlarında dokuyup dükkanlarda sattıkları çuval ve saireyi dikilmiş olduğu halde dükkanlarda satmayıp dikilmek masrafı ve külfetini dükkancılara yükleterek aralarında çıkan anlaşmazlığın eski usule göre hareketle men'i. g.tt (Tarih: H-29-09-1186, Dosya No: 40, Gömlek No: 1955, Fon Kodu: C..İKTS..)

Keçi kılından hayvan çulu, yem torbası gibi şeyler dokuyan kimse, keçi kılından dokunmuş veya örülmüş hayvan çulu, yem torbası gibi şey (Türkçe Sözlük, 1998:1595) olarak tanımlanmıştır. Muytabın çoğulu da kaynaklarda “muytaban” olarak geçmektedir. Muytaplar Kethüdası da kıldan keçe, yular, torba ve emsali şeyler yapan ve muytap adı verilen esnafın ele başısına verilen addır. Muytaplar kethüdası diğer esnaf kethüdaları gibi esnafın birbirleri ve hükümetle olan işleri ile meşgul olurdu (Esad, 1998). Muytap Kıl dokuyan, kıldan dokuma yapan kimse (Özkarıcı, 1993:432) anlamlarına gelmektedir.

Görsel 1-2. Mutafl Dokuma Çadır ve Keçiler, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Kazımkarabekir 2016- Gönen 2017.

Geçim kaynağı küçükbaş hayvan yetiştiriciliği olan Yörük yaşamının olduğu yerlerde mutaflık daha gelişmiş durumdadır (Görsel 1-2). Çorum merkezde on dokuzuncu yüzyıl ortalarındaki temettü defterlerine bakıldığında burada 32 adet ile muytâb (kıl dokuma) esnafının varlığı görülecektir (Çavdar, 2016:584). 1456 yılında Çorum şehrinde 58 kişi ile dokumacılık önde gelen işkolu idi. Bunlar içinde 24 sofçu, 6 terzi, 6 bezzaz, 6 külahçı, 5 dokumacı ve 4 kuşakçı bulunuyordu (Faroqhi, 2015:98). Yine başka bir çalışmada Edremit'le ilgili olarak, 19. yüzyılın ilk yarısında kazada faal olan esnaf kollarını şu şekilde sıralamak mümkündür: Bakkal, berber, değirmenci, demirci, ekmekçi, hamamcı, hancı, helvacı, kahvehaneci, kalaycı, kasap, leblebici, meyhaneci, muytab, nalbant, sabuncu, sebzeçi, semerci, simitçi, terzi ve tulumcu. Kasaba ve köylerde bu esnaf kollarına ait toplam 142 dükkân mevcuttur (Genç, 2016:386) bilgisi verilmektedir.

1923-1938 yılları arasında Denizli ve çevresinde (Isparta) tarım ve hayvancılık ürünleri işleyerek, Denizli sanayisinin ve ekonomisinin gelişmesine yardımcı olan sanayi kolları, Geleneksel el dokumacılığı, Unculuk, Debbağat (Dericilik) ve Mutaflık (her çeşit dokumacılık)'tır (Kodau, 1998:69). Isparta ve civarında kıl keçisi ile erkek tabir edilen davar cinsi kırlarda ve bilhassa dağlık arazide çok iyi yetişmektedir. Bunların kolları sert olup çul, çuval ve mutaf işlerinde çok miktarda kullanılmaktadır (Katırcıoğlu, 1958:61).

Isparta dokumaları denilince Şark Halı kumpanyasının etkisiyle 19. yüzyıl sonundan itibaren Batı Anadolu dokuma merkezlerinde başlatılan tamamen ticari özellikte desen, ip ve boya renkleri Londra'da belirlenen halılar akla gelmektedir. Ticari halıların dışında geleneksel halılar, kilimler ve mutafklar da önemli bir konumdadır. 1940 yılında 200 ailenin geçimini mutaflıkla (Akkulak, 2017) sağladığı düşünülürse önemi daha iyi anlaşılacaktır. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan kaynaklara ulaşılmış konu ile ilgili olanları metne dâhil edilmiştir.

Mutafla ilgili yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde sadece Nuray Yılmaz ve Ebru Çatalkaya tarafından yapılmış "Isparta/Yalvaç'ta Unutulmaya Terkedilmiş Kıl Haba Dokumacılığı" adında üç sayfalık bir makale mevcuttur. Bu çalışmada sadece Yalvaç'ta yapılmış dört dokuma değerlendirilmiştir. Verilen tanımlar halı dokumalarına ait tanımlar olarak verilmiştir. Çözüğü ipi direzi olarak verilmiştir. Yaptığımız alan araştırmasında direzinin halı dokumalarında kullanılan bir ifade olduğu mutafkların ise çözgüyü arış veya eriş olarak adlandırdıkları tespit edilmiştir. Dokuma süreçlerine ise yeterince değinilmemiştir. Yaptığımız çalışmada mutaf dokumanın kırkımdan ip haline gelinceye kadar olan süreçleri, dokuma öncesi işlemler, çözgü çözülmesi ve dokuma aşaması belgelendirilmiştir. Mutafla ilgili detaylı bir çalışma mevcut değildir. Dokuma ile birlikte onu yapan son ustaya ulaşılması ve süreçlerin belgelenmesi gerçekleştirilmesi önemlidir.

Isparta'da son mutaf Nuri Akkulak'a ulaşılmış ve kendisinden ilk dokumaya başladığı zamandan günümüze kadar geçen süreç değerlendirilmiştir. Aynı zamanda dönemle ilgili bilgiler ve uygulamalar derlenmiş ve belgelenmiştir. Kendisini "Yaşayan İnsan Hazinesi" listesine eklenmek üzere Kültür Bakanlığı'na teklifte bulunulmuştur. Isparta'da günümüzde bile Yörüklerden bazılarının kıl çadırda yaşaması geçmişte mutaflığın önemli olduğunu anlatmaktadır (Görsel 3-4).

Yapılan çalışmada yöresel terimler kullanılmış ama bunların literatür karşılığı da verilmiştir. Ortak bir dil birliği sağlanmış ama yerel terminoloji de özellikle belirtilmiştir.

Görsel 3 - 4. Kıl Dokuma Çadır, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Güneykent (Isparta), 2017.

2. Mutaflıkta Kullanılan Araç Gereçler ve Uygulama Teknikleri

Mutaf Tezgâhı: ahşap germe tezgâhtır. Eni 250 cm, boyu ise 300 cm'dir. Evin girişine sabit olarak kurulur. Çam ağacından yapılmıştır (Görsel 5). İki yan ağacı, alt top ve üst top ile ortada hareketli bir gücü kalıbından oluşur. Yan dikmeler üzerindeki delikler yapılacak olan dokumanın boyuna göre ayarlanır böylece ip maliyeti azaltılır. Dokuma tezgâhı mutaf tezgâhı olarak adlandırılmaktadır.

Görsel 5. Mutaf Tezgâhı, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Ağustos 2017, Isparta.

Nuri Akkulak'a ait olan mutaf tezgâhı 120 yıllıktır. Kendisine babasından kaldığını söylemiştir. Kurulduğu yer açısından yaz-kış dokuma yapmaya elverişli bir konumdadır (Görsel 5).

Görsel 6 - 7. Mutaf Tezgâhında Çözgü Çözülmesi, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

Şimşire: ağızlık açmak için kullanılan 4 cm eninde ve farklı uzunluklara üzerinde ipin kaymaması için kertikler bulunan çubuklardır (Görsel 6-7).

Çözgü Kalıbı: çözgü çözmeye başlarken kullanılan kalıptır. Silindir şeklinde ve yapılacak dokumanın ölçülerine göre farklı uzunluklarda olur. Çözgü çözme esnasında üzerine mum sürülür bu kılın kaydırılması için kolaylık sağlar (Akkulak, 2017).

Gücü Kalıbı ve Gücü Ağacı: çözgü çözüldükten sonra arka ve ön çözgü tellerini birbirinden ayırmak için gücünün örüldüğü kalıptır. Tezgâhta yapılacak dokumanın ölçülerine göre yeri ayarlanır. Dokuma yapıldıkça yukarı kaldırılır. Örgü sırasında kullanılan 25 cm uzunluğunda kalıp kullanılır. Gücü bilenen yöntemlerin aksine ön çözgü teline yapılır. Dokuma ağızlığı ona göre ayarlanır.

Cağ: dokuma yaparken ağızlığı açmak için kullanılan çözgü arasına geçirilen 5 cm eninde ve dokuma ölçülerine göre farklı uzunluklardaki ağaçtan yapılmış malzemeye denir (Akkulak, 2017) (Diğer dokumalarda varan-gelen, gelen-varan olarak adlandırılır).

Mutaf Tarağı: dokumayı yaparken atkının sıkıştırılması için kullanılan araçtır. Armut, pınar gibi sağlam ağaçlardan yapılır. Yüksekliği 30 cm, genişliği 50 cm'dir. Üzerinde metalden 60 adet diş bulunur. Diş uzunluğu 1 cm'dir (Görsel 7).

Cımbar: dokuma eninin düzgün olması için enine takılan, ağaç malzemeden yapılan uçları sivri metal ve ayarlanabilir alete denir. Cımbar eni mutaf dokumanın enine göre ayarlanır. Yaklaşık 80-90 cm enindedir (Görsel 8).

Görsel 8-9. Mutaf Tarağı ve Cimbar, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

2.1. Dokuma Malzemeleri

Kıl: dokumanın temel hammaddesi kıldır. Kılın içinde mutafılıkta kullanılan en kaliteli kıl çebiç (1 yaşını doldurmuş keçi) kıldır. Bu kıl yumuşak olur. Kıl dokumalarının argacı (atki ipi) çebiç kılından yapılır. Erişi (çözgü ipi) ise erkek ve dişi diğer keçi kıllarından yapılır. Erkek hayvanın kılları uzun ama sert dişi keçilerin ise kılları kısa olur (Genç, 2017).

Keçinin Mayıs, Haziran veya sütü sağılıyorsa Temmuz ayında yılda bir kez kirkımı yapılır. Bir yaşındaki hayvanlar mayıs ayında diğerleri ise Haziran veya Temmuz ayında kirkılır. Kirkımda yaylanın durumu da önemlidir (Genç, 2014). Keçi ayakta kirkılır. Bir kişi keçinin başını tutarken diğer kişi kılların kirkımını yapar. Kirkım "Kirklık" adı verilen aletle yapılır. Hem erkekler hem de kadınlar kirkımı yapabilir (Görsel 10). Birçok yerde kirkımlar törensel bir hava içinde gerçekleştirilir.

Görsel 10-11. Keçinin Kirkımı, Kıl Tarağı ve Yay, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Silifke, 2016.

Kırkımı yapılacak hayvan sayısı çok ise imece ile yapılır. Kırkımdan sonra içinde yer alan pıtrak vb. malzemelerden arındırmak için kıl tarağında taranır (Görsel 11).

Görsel 12-13. Kılın Taranması ve Yayda Atılması, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Silifke, 2016.

Taranan kıllar yayda atılarak ayrıştırılırlar (Görsel 12). Sonra su ile nemlendirilerek özeme haline getirilirler. Özeme kıllara kirmanda (Görsel 14) büküm verirken kola takılan halidir. Çözüğü olarak kullanılacak kıllar çarkta bükülür (Görsel 15). Çark yörede çıkırık olarak adlandırılır. Argaç ve Erişler çarkta büküldükten sonra iplerin mukavemet kazanması için gergilenirler. İki ağacın gövdesinin etrafından ipler dolandırılır. Sonra 4-5 cm çapında 1,5 m uzunluğundaki yuvarlak ağaçla ortasından çaprazlık verilerek gerdirilir. Bu ağaca gergi yapılan işlemede gergileme denir. Argaç ve erişler gergilenmeden yumak halindeyken sıcak suya batırılıp gergilenir. Gergide 2-3 gün bekleyen ipler tekrar yumak halinde sarılıp dokumaya hazır hale gelirler. Kirman yörede eğirtmeç olarak da adlandırılır (Görsel 16). Bükümler genelde "S" bükümdür. Bu eğirme yapanın büküm yönüyle ilgili bir durumdur.

Görsel 14 - 15. Özeme Yapılması ve Çarkta Bükülmesi, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Silifke, 2015.

Görsel 16-17. Kirmanda Eğirme ve Yarı Sanayi Tipi Kıl Tarağı, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Silifke, 2015.

Malzemeler geçmiş dönemlerde tamamen geleneksel yöntemlerle hazırlanırken, sonraları hazır malzemeler de kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılan araçlarda yarı sanayi tipe dönüşmüştür. Kıl tarakları yarı sanayi tipe geçmiş ve zamandan kazanma gibi bir avantaj sağlamıştır (Görsel 17). Malzeme hazır hale geldikten sonra çözgü çözmeye başlanır. Kullanılan tezgâh germe tip olduğu için çözgü tezgâhın üzerinde çözülür. Dokumanın boyuna göre çözgü iki veya üç kişi ile yapılır. Çözgünün eni yapılacak dokumaya göre değişir. Çuval, heybe, at örtüsü, çadır ve diğer dokumaların özelliğine göre çözgü sayısı ayarlanır. Bir önü arkalı çözgü tin, dört tin bir çift, on çiftte bir çile olarak hesaplanır. Dokumanın çıbıklı şekilde iki renk olması isteniyorsa siyah ve beyaz keçi kılından aynı anda çözgü çözülür (Görsel 18).

Görsel 18. Kirmanda Eğirme ve Yarı Sanayi Tipi Kıl Tarağı, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

3. Isparta'da Mutaflık ve Son Mutaf Nuri Akkulak

Isparta'nın dokuma kültürü çok zengindir. İklim, bitki örtüsü, yerleşen Yörük ve Türkmen gruplarının çeşitliliği bunun en önemli sebeplerindedir. Isparta ve çevresi 1204 yılında Kılıç Arslan döneminde Anadolu Selçuklularına katılmıştır. 13. yy. başlarında yöreye yerleşen Teke Aşiretine bağlı Türkmenler 1300 yıllarında Hamitoğulları beyliğini kurmuşlardır. Konar-göçer aşiretlerden Melli, Sarıkeçili, Saçıkıralı, Karahacılı, Horzumlu, Tüngüşlü, EskiYörük, Honamlı, Karakoyunlu, Fettahlı, Tırtar, Karaçakal, Kütüklü (Böcüzade, 1983:26-28) aşiretleri ve diğer Türkmen yerleşimleri ile ilgili kayıtlar bu bölgenin dokuma kültürünü aydınlayabilecek düzeydedir (Genç ve Göçmen, 2007:567).

İbni Said "KitabBast-ul Arz Fit-tul Vel Arz" adlı eserinde Isparta ve çevresinin Türkmen ülkesi olduğunu "El Busut-ul Türmeniyye" denilen Türkmen dokumalarının bu bölgelerde dokunup bütün ülkelerce satın alındığını belirtir (Genç ve Göçmen, 2007:567). Kanuni devrinde, Anadolu'da üç önemli dokuma merkezi vardır. Hamid (Isparta), Karaman ve İçel'in Gezende kasabasıdır. Tokat, Çorum ve Merzifon'dan sonra Anadolu'da önemli boya merkezlerinden olan Isparta'da, tüccar köylüye cehri ve kökboya gibi boyar maddeleri dağı-tarak dokumacılığı bu bölgede teşvik etmiştir. 1861-1863 yılları arasında Isparta Kaymakamlığı yapan Çerkes Ali Necip Bey döneminde Cehri yetiştirilmesi teşvik edilmiştir (Böcüzade, 1983:200).

Konargöçer Yörük gruplarının Akdeniz kıyısından baharda başlayan göçleri Karaman, Konya, Akseki, Isparta, Afyon, Denizli'den Muğla'ya kadar uzanmaktaydı (Görsel 19-20). Sonraları birçok Yörük grubu yerleşik hayata geçmiş ve dokuma alışkanlıklarını burada devam ettirmişlerdir.

Görsel 19-20. Yörük Yaşamı, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Karaman ve Gönen (Isparta), 2016-2017.

10118 sayılı Temettuat Defteri'ne göre Isparta merkezde 1844-1845 yıllarında gayrimüslim altı mahallede 40 tüccar, 130 bohçacı, 29 çarhçı, 6 basmacı, 14 çulhacı, 19 çerci ve 2 boyacının temettuat dökümlerinin verilmesi dokumacılığın bu tarihlerde burası için ne kadar önemli olduğunu bizlere açıkça gösterir (BOA, 1260-1261). Isparta'da bazı küçük sanatlar vardır. Şehrin yol geçidi bir yerde kurulmadığından tüccarlık, arazisi pek verimli olmadığından rençberlik ileri gidememiştir. Bu yüzden halk kendilerini geçindirmek için sanata çok önem vermek zorunda kalmıştır. Halen mevcut sanatlar sırasıyla şunlardır. Urgancılık, muytaplık, (Çulculuk) kunduracılık, tabaklık, halıcılık ve çömlekçiliktir (Dilmen, 1936:336).

19. yüzyılda Avrupa sanayide ilerlemeye devam ederken Osmanlı'da sadece el tezgâhlarının yaygın olduğu görülmektedir. Yalvaç'ta da 207 üreticinin 138'inin çulhacılık ve 32'sinin de muytablıkla geçini sağladığı belirtilmektedir (Faydalı, 2008:56).

Görsel 21. Isparta'nın Son Mutaflı Nuri Akkulak, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

Ayrıca alaca ve bez üzerine Pamuklu ve Yünlü dokumacılık, keçi kıllarının iğ ile eğirilip bükülerek elde edilen ipliklerle iptidâî tezgâhlarda dokunan kıl eşyasını vücuda getiren mutaflık görülür (Güllü, 1937:336). Bundan elli altmış sene öncelerine kadar Isparta'da mesciler, pabuççular, yemeniciler, çizmeciler arastaları: Mutaflar (Görsel 21), semerciler, saraçlar, demirciler çarşısı, yağcılar, balcılar, mumcular pazarı gibi hala birçoğu söylenmekte olan bu yerlerin adları işte o zamanki sanat bolluğu içinde konmuş isimlerdir.

Görsel 22. Isparta'nın Son Mutafı Nuri Akkulak, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

Isparta'da 1930'lu yıllarda Mutafılıkta, Saraçlıkla at başı beraber yürüyerek, çok zarif ve ince işleri yapmaya muvaffak olmuşlardır (Görsel 22). Her türlü paldım yular-çilbir, kolan, keçe haşa, köstek, gebre gibi el işleri askeri ve Isparta ve civarının ihtiyaçlarına yetiştikten başka uzak illere de gönderildi. Şimdi bile İstanbul, Edirne, Ankara, Sivas, Adana taraflarına giden mutaf malı, Isparta ve Karahisar'dan gönderilmektedir (Katırcıoğlu, 1937:545-546).

Birçok arşiv belgesinde buradaki mutaflıkla ilgili kayıtlara rastlanmaktadır. "Oldur ki Medine-i Isparta'da sakin bakkal taifesinin yiğitbaşları Mehmed ve saraçların yiğitbaşısı sultan balı ve keçeciler yiğitbaşısı Ömer ve pabuçcular yiğitbaşısı Veli ve ekmekçiler yiğitbaşısı Yusuf ve mutafklar yiğitbaşısı İbrahim ve debbağlar yiğitbaşısı Mehmed ve Nalbandlar yiğitbaşısı Mehmet nam kimesneler meclisi şeride medinei mezbure sakinlerinden Hafızı hezel kitab... ben ki Mutaf İbrahimim... (Aksu, 1934:159).

Anadolu'nun iki yerinde mutaflık sanatı, çok ileri ve sürümlü olup yurdumuzun birçok yerlerine sevk edilen (Mutabiye-Hayvan Takımı) Isparta ve Afyonda dokunmaktadır. Bu kazıl ipiyle: Her en ve boyda ve çeşitte, kolan, paldım, kusğun, kepre dokunur. Belleme yem ve saman torbası, hayvan çulu, bahçe ve tavlalarda kullanılan sikkeli sikkesiz hayvan kösteği, tasma, at ve deve yuları, merkep çilbırı yapılır. Bu takımların hepsini mutaf sanatkârlarının çaparıyla dokunup çuvaldız iğnesiyle dikilen el işleridir. Bilhassa kazıl ipiyle dokunan kısımlarında çok dikkat ve maharet sarf edilir. Zira: Dokumayı husule getiren çaparı çevirmek büyük maharete dayanmaktadır (Katırcıoğlu, 1958:67). Kendir ve kazıl ipleriyle vücade getirilen at, deve, merkep takımlarının işçilik bakımından kendine mahsus bir inceliği vardır. Bu dönemde işyeri sahibi 14 mutaf kayıtlarda mevcuttur (Görsel 23). 1930

sonrasında dere mahallesinde 200 ailenin mutaflıkla geçimini sağladığı bilinmektedir (Akkulak, 2017).

Görsel 23. Isparta'nın Son Mutafı Nuri Akkulak Dokuma Yaparken, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta, 2017.

158 Numaralı Uluborlu Şeriye Sicili, Belgenin 162'deki kayıtlar incelendiğinde burada kıl dokumalardan bahsedilir 35 kuruş Sandal heybesi 1, 13 kuruş Köhne eğer heybesi 12 kuruş, Defa eğer heybesi 26 kuruş, Kebir cedid seccade 1 90 kuruş, Müsta'mel kilim 1, 62 kuruş, Defa kebir seccade 1, 108,5 kuruş, Cedid kilim 1, 120 kuruş, De'famüsta'mel kilim 1, 210 kuruş, Kıl dokuma 2, 160 kuruş, Defa kilim 1, 122 kuruş, Köhne kilim 1, 106 Kuruş, Alaca yün 1, 61 kuruş, Müsta'mel kilim 1, 91 kuruş, Köhne kilim 1, 25 kuruş, Kıl 2 61 kuruş) (Genç M. ve Göçmen M., 2007).

Mutafkların çoğunluğunun ise dere mahallesinde toplandıkları belirtilir. İkinci Dünya savaşı sırasında 8 yıl boyunca orduya buradan kıl heybe, at örtüsü ve kıl çuval dokunmuştur (Akkulak, 2017).

3.1. Isparta'nın Son Mutafı Nuri Akkulak

Isparta merkezde yaşayan Nuri Akkulak mutaflığı en uzun süre yapmıştır. 1 Şubat 1927 yılında Dünya'ya gelmiş ve mesleğine 7 yaşında başlamıştır. Dördüncü sınıfta okulu bırakıp, 2015 yılında eşi vefat edene kadar aralıksız dokuma yapmıştır. Dere mahallesinde 200 ailenin mutaflıkla uğraştığını belirtmiş ve birçoğuna kendisi iş vermiştir. 1938 ile 1945 yılları arasında haftada 5 ton kıldan at çulu, heybe çuval ve torba dokumuşlardır. Nuri usta mutaflığın pirinin İmam-ı Azam hazretleri olduğunu ve işin aslında insanın kendini

dokumasıdır şeklinde tarif etmektedir. Plastik çuvalların çıktıktan sonra ise bu işlere rağbet kalmadığını belirtmiştir (Görsel 24-25). Dokuma malzemelerinin o dönemde Çukur, Sav, Geyran ve Darıören köylerinden geldiğini, yetmediğinde ise Gaziantep'ten bile kıl geldiğini belirtmiştir. En iyi mutfakların Isparta'dan yetiştiğini, bunu yanı sıra Burdur, Denizli, Nazilli ve Yalvaç'ta az da olsa bu işi yapanların olduğu bilgisini görüşmelerimizde belirtmiştir (Akkulak, 2017).

Kendisi askerde iken orduya Amerika'dan araçlar girmesiyle Süvari bölüklerinin sayılarının azaldığını o dönemden itibaren ise yakın köylerin ihtiyaçlarını karşılamak için dokuma yapmış olduğunu aktarmıştır.

Görsel 24-25. Su Heybesi ve Dokuma, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, Isparta 2017.

4. Sonuç

Toroslar ve Batı ve İç Anadolu'da kıl keçisinin yoğun olarak bulunduğu yerlerde hammaddeye bağlı olarak bu sanatın geliştiği yapılan çalışma sonucunda görülmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yaptığımız çalışma neticesinde de bu mesleğin özellikle Yörük yaşamının baskın olduğu yerlerde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu sadece hammadde temini açısından değil ihtiyaçlarla bağlantılı olduğunu da gösterir. Çalışma arşiv çalışmaları ile desteklenmiştir. Isparta'da 1934 ve 1945 yayınlanan Ün dergisinin tüm sayıları taranmış ve konu ile ilgili bilgiler derlenmiştir. Alan araştırması ile yaşayan ve ömrünün 80 yılını bu işe

vakfeden Nuri Akkulak ile malzemenin elde edilmesinden, çözümlenmesine ve dokumanın tüm aşamalarına kadar olan süreçler belgelenmiştir (Görsel 26).

Fotoğraf 26.İsparta'nın Son Mutafl Nuri Akkulak, Mustafa Genç fotoğraf arşivi, İsparta, 2017.

Nuri Akkulak Kültür Bakanlığı'na yaşayan insan hazinesi olarak önerilmiştir. Yaşayan son ustaların korunmasının ve belgelenmesinin sağlanması amaçlanmıştır.

Mutafla ilgili detaylı bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiş ve tüm süreçler belgelenerek anlatılmıştır. Kuru bir akademik üslubun ve araştırma tekniklerinin ötesinde bu işi yapanların hayatına da katkı sağlanmıştır. Nuri Akkulak'a ait olan mutaf tarağı İsparta SOKÜM koleksiyonuna dâhil edilmiştir.

Yaşam tarzının değiştiği, teknolojinin ilerlediği bir ortamda bu mesleğin devam etmesini beklemek gerçekçi değildir. Bununla birlikte kültürel mirasımızın önemli bir parçası olan bu mesleğin gelecek nesillere tanıtılması ve belgelenmesi önemlidir. Bu aktarım aynı zamanda geleneksel form ve tekniklerinden günümüzün modernini üretirken de faydalanmak mümkündür.

Günümüzde sanat gelenekle olan bağı koparmış durumdadır. Yönetim anlayışı ile belli dönemlerde bu süreç görmezden gelinmiş, belli dönemlerde de el üstünde tutulmuştur. Günümüzde akademinin yanı sıra yerel yönetimlerin ve usta-çırak usulünde çalışan sanatçılarla tam bir karmaşa oluşmuştur (Genç, 2016:226).

Çağdaş sanat denildiğinde eserin beceriden çok fikirle yapıldığı görüşü hâkimdir. Geleneksel sanatlar olarak sınıflandırılanların ise emek yoğun olduğu düşünce ve felsefi arka planının olmadığını iddia edenlere sanatın modernin ve geleneksel olanının bugünkü

anlamıyla sınıflandırılmayacağını belirtmek gerekir. Bugün geçmişe vurgu yapan ve geleneksel olarak sınıflandırılan eserleri değerlendirdiğimizde bir eksikliğin veya bir fazlalığın olması bizi rahatsız eder. Bu durum temelde tıpkı üretimden kaynaklanmaktadır. Yeni(!) olduğu iddia edilen eserler için de durum aynıdır. Biz bu yüzyılın yaşayanları olarak kendi formlarımızı ve eserlerimizi oluştururken geçmişe öykünmede bulunabiliriz. Ama orada takılıp kalmak da, orayı anlamamak kadar yanlış bir tutum olmalıdır. Geleneksel değerlerden yaralanarak günümüzün modern eserlerini üretmeliyiz. Bu aynen taklit etme değil onu bilip ondan başkayı üretmekle mümkün olabilir.

Küçük bir kente dönüşen küresel ölçekteki sosyal, kültürel ve ticari iletişim mecraları; olağanüstü bir hızda algı dünyamızı ve beğeni eğişimizi değiştirmektedir. Avucunun içinde bütün dünyaya bütünleşmiş çağımız insanı sanat, estetik duygu ve bilinçten yoksundur. Öyle ki Sanatçı imzalı bir tablonun veya değerli bir el halısının karşısında alınacak bir estetik hazzı konuşamıyoruz. Onun dünyasında artık sanatın ve gelenekselin karşılığı maalesef yoktur.

Yaptığı eserine semazen figürü koyarak, 'vav' harfini veya Arap harflerini tablosunda kullandığında bunun adı geleneksel resim(!) oluyorsa eserin ne derece geleneksel olup olmadığı ya da gelenekten ne anlaşıldığı sorgulanmalıdır (Genç ve Tezcan, 2017:959).

Anadolu'nun mistik inançları, ritüelleri, geleneksel değerleri ile güncelin akılcı ve eleştirel form dilinin sınırları içerisindeki estetik uyum, Mesnevi'nin aşk, ışık, beden ve inanç fikri ile Varoluşçuluğun dünyayı anlama ve anlamlandırma çabasını yan yana getirmek gibidir. Sanatımızdaki 'varlık' ve 'kimlik' sorunlarını gelenek ve bugünün sanatlarından yapacağımız sentezlerle aşabilme imkânımız olabilir.

KAYNAKÇA

Aksu, F. (1934). "Isparta'nın Ekonomik Hayatıyla İlgili Tarihi Vesikalar", *Ün Dergisi: Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 39, Haziran 1934, Şer'i sicil defterleri no: 7, Isparta, s. 552-555.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), ML. VRD. TMT (Maliye Nezareti Temettuat Defterleri) / 10118, Tarih: 1260-1261

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tarih:H-29-09-1186, Dosya No:40, Gömlek No: 1955, Fon Kodu: C..İKTS..)

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), Tarih:H-12-01-1278, Dosya No: 167 Gömlek No: 72, Fon Kodu:A.} DVN..

Böcüzade, S. S. (1983). *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, çev. ve yay. Dr. Suat Seren, İstanbul: Serenler Yayınevi.

Çavdar, N. (2016). "19. Yüzyıl Ortalarında Çorum Sancak Merkezinde Nüfus ve Ekonomi (H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre", *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Nisan, Cilt 2, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Yayınları, s. 577-595.

Dilmen, H. (1936). "Urgancılık", *Ün Dergisi: Isparta, Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 2, Sayı: 22-23-24, s. 336-337.

Faroqhi, S. (2015). "Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum", 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*, Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları.

Genç, M. ve Tezcan, V. (2017). "Geleneksel Türk Sanatlarının Metafiziği", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanata Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 2, Sakarya Üniversitesi Yayınları, s. 951-964.

Genç, M. (2016). *Anadolu Türk Halılarının (14-15.Yüzyıl Hayvan Figürlü Halılar) Motif ve Renk Özelliklerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Genç, S. (2016). *19. Yüzyıl Ortalarına Doğru Kemer Edremit Esnafı Üzerine Bir Değerlendirme, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Balıkesir: BOA, Kamil Kepeci Tasnifi (KK), nr. 7478, Sayı 36, s. 383-400.

Genç, M. ve Göçmen M. (2007). "19. ve 20.Yüzyıllara Ait Hamid Sancağı Kadı Sicillerinde Yer Alan Dokuma ve Boyar Maddelerle İlgili Kayıtlar", *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*, 10-15 Temmuz, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt 1, s. 565-581.

Güllü, Ö. (1937). "Isparta İktisadiyatının Tarihsel Durumuna Bir Bakış", *Ün Dergisi: Isparta, Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 3, Sayı 34, İkinci kanun, s. 484-485.

Faydalı, K. G. (2007). *10597 Numaralı Temettuat Defterine Göre Yalvaç Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Katırcıoğlu, N. (1937). "Eski Çağlarda Isparta'da, Sanat ve Sanatkârlar", *Ün Dergisi, Isparta: Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 38, s. 545-546.

Katırcıoğlu, N. (1958). *Bütün Isparta*, Ankara: Bereket Matbaası.

Kodau, T. (1998). "Atatürk Döneminde (1923-1938) Denizli Sanayisi", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, Denizli, s. 67-73.

Özkarıcı, M. (1993). "Eski Türkçede Kullanılan Sanatkâr Terimleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, Erzurum, Sayı 11, s. 432-451.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sami, Ş. (1996). *Kamus-İ Türki*, 6. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Sümer, F. (1984). "Anadolu'daki Türk Halıcılığına Dair En Eski Kayıtlar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ankara, Sayı 32, s. 44-54.

Türkçe Sözlük, (1998).*Türkçe Sözlükler Dizisi:1*, Cilt 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sözlü Görüşmeler

Akkulak, N. (2017). Isparta'da Nuri Akkulak'ın evinde yapılan görüşme, 10 Ekim, Isparta.

Genç, G. (2017). Silifke'de Gülveren Genç'in evinde yapılan görüşme, 21 Eylül, Silifke.

Genç, M. (2014). Silifke'de Mehmet Genç'in evinde yapılan görüşme, 21 Eylül, Silifke.

Görsel Kaynaklar

Bu çalışmada kullanılan tüm fotoğraflar Mustafa Genç arşivine aittir. Bu nedenle Görsel Kaynak oluşturulmamıştır.